

SALLA NURMINEN

Aspektin ilmaiseminen suomen kielessä – lauseen ominaisuus

Taustaa

Tässä artikkelissa tarkastelen, millä perusteella suomenkielinen lause saa joko rajatun tai rajaamattoman aspektitulkinnan ja miten lauseen esiintymiskonteksti vaikuttaa tähän lauseensisäisten tekijöiden perusteella tehtyyn tulkintaan.¹ Aspekti liittyy aikaan, ja aspektivaihteluilla osoitetaan lauseen kuvaaman tilanteen kestoa, esimerkiksi sen hetkellisyyttä, keskeneräisyyttä tai toistuvuutta (Kangasmaa-Minn 1978, 18–19; ISK 2004, 1430). Toisin sanoen aspektissa on kyse siitä, millaisena jonkin tilanteen käynnissä olo esitetään. Esimerkiksi lauseet *Elli valmistui maisteriksi* ja *Elli valmistui maisteriksi kuudessa vuodessa* esittävät tilanteen eri tavoin. Edellisen lauseen ilmaisema tilanne käsitetään hetkelliseksi, koska huomio kiinnittyy valmistumishetkeen. Jälkimmäinen lause sen sijaan tarkastelee tilannetta pikemmin valmistumista edeltäneen toiminnan kuin varsinaisen valmistumishetken näkökulmasta, eikä tilanne enää hahmotu hetkelliseksi. Myös lause *Elli valmistuu maisteriksi ensi keväänä* kuvaa saman lopputuloksen saavuttavaa tilannetta. Yhteistä näille lauseille on se, että ne ovat aspektiltaan rajattuja: ne kuvaavat tilanteen, jonka eteneminen ajassa esitetään päättyneenä tai päättyvänä. Rajattuuden vastakohta on rajaamattomuus, ja tämä oppositio käsitetään tässä tutkimuksessa tärkeimmäksi aspektuaaliseksi eronteoksi.

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että suomen kielessä aspektin ilmaisemiseen liittyviä tehtäviä on paitsi verbillä myös nomineilla. Aspektia on pidetty lauseen ominaisuutena, ja yksittäisten lauseenjäsenten on omista aspektiominaisuuksistaan huolimatta ajateltu ilmaisevan aspektia oikeastaan vasta jossakin käyttöyhteydessä, toisin sanoen lauseessa. (Ks. Kangasmaa-Minn 1978 ja 1985; Heinämäki 1984; Huumo 2006 ja 2007.)

1 Artikkelin pohjautuu pro gradu -tutkielmaani (Nurminen 2010), mutta olen täsmentänyt tutkielmassa esittämiäni ajatuksia ja kehitellyt niitä eteenpäin. Kiitän *Sananjalan* kahta nimetöntä arvioijaa arvokkaista kommentteista.

Aiemmissä tutkimuksissa onkin keskitytty tarkastelemaan joko yksittäisten lauseenjäsenten aspektin ilmaisemiseen liittyviä tehtäviä tai yksittäisten lauseiden aspektia, kun taas kontekstin eli esiintymisympäristön vaikutus lauseen aspektiin on jäänyt vähälle huomiolle.

Tässä tutkimuksessa kontekstikysymykset ovat keskeinen tarkastelun kohde. Analysoin ensin yksittäisiä lauseita ja tutkin, millaisen aspektitulkinna ne saavat kontekstistaan irrotettuina. Tämä on välttämätöntä, jotta voidaan tarkastella kontekstin vaikutusta lauseen aspektitulkinnaan. Tämän jälkeen analysoin lauseita esiintymiskontekstinsa yhteydessä ja selvitän, muuttuuko lauseen alkuperäinen aspektitulkinna. Tärkein tutkimuskysymykseni on se, voidaanko aspektia todella pitää lauseen ominaisuutena. Ennen aineistoanalyysia esittelen lauseen aspektiin vaikuttavia tekijöitä sekä tässä tutkimuksessa keskeisiä aspektin kuvaamisen välineitä. Tämän taustan tunteminen on olennaista aineistoanalyysini ymmärtämisen kannalta.

Tutkimukseni perustuu lehtiteksteistä kerättyyn lauseaineistoon. Tällaisen todelliseen kielenkäyttöön perustuvan aineiston etuja on se, että se antaa tutkittavasta ilmiöstä laajan ja vaihtelevan kuvan. Sen avulla tutkijan on myös mahdollista tehdä huomioita, joihin hän ei ole etukäteen valmistautunut, ja hakea vahvistusta ennakkokäsityksilleen. (Ojutkangas 2008, 278, 280.) Aineistoni valintaan vaikutti myös se, että halusin tutkimusaineistoni olevan peräisin useilta eri kielenkäyttäjiltä.

Aineistoni lähteet ovat aikakauslehdet *Suomen Luonto* ja *Tiede*, joista olen käyttänyt vuosikertaa 2008. Keräsin aineistoa kaikista tuon vuosikerran numeroista, mutta keräystapani ei ollut sillä tavalla systemaattinen, että aineiston perusteella voisi tehdä päätelmiä esimerkiksi aspektin eri ilmaisemistapojen yleisyydestä. Aineisto koostuu 335 lauseesta, joista käytän esimerkkinä myönteisiä aktiivilauseita. Näiden esimerkkien avulla pystyn hyvin havainnollistamaan aineistostani esiin nousseita seikkoja. Esitän esimerkkien lähdetietoina lehden nimen lyhenteen, lehden numeron ja sivunumeron, esimerkiksi T 1, 29 tai SL 2, 53.

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys on Ronald Langackerin (esim. 1987a, 2008) kognitiivinen kielioppi. Kognitiivisen aspektitutkimuksen keskeinen tutkija on Laura Janda (esim. 2004), ja myös suomen kieltä koskevassa aspektitutkimuksessa on käytetty kognitiivisen kieliopin käsitteitä (ks. Huumo 2006 ja 2007; Sivonen 2007). Tässä tutkimuksessa sovellan näitä käsitteitä todellisesta kielenkäytöstä peräisin olevaan aineistoon, mikä on fennistiikassa uutta (ks. kuitenkin Päiviö 2007, jossa käsitellään aspektin ilmaisemista skalaaristen partikkeleiden avulla).

Lauseen aspektiin vaikuttavista tekijöistä

Suomen kielessä verbin aspektimerkitys ei yksin määrää lauseen aspektia (Kangasmaa-Minn 1978, 26), mutta verbi on siitä huolimatta olennaisen tärkeä lauseen aspektin ilmaisemisen kannalta. Eeva Kangasmaa-Minnin (1985, 429) mukaan aspektivaihtelujen edellytys on se, että verbin ilmaisemaan tekemiseen kuluu aikaa. Kognitiivisen kieliopin mukaan verbit ilmaisevat prosessuaalisia relaatioita eli prosesseja, joita voidaan tarkastella

eri tavoin ajassa etenevinä (Langacker 1987b, 71–72). Tämä tarkoittaa sitä, että verbi tuo lauseeseen ajallisen ulottuvuuden, ja kielenkäyttäjät puolestaan voi esittää tilanteen keston haluamallaan tavalla ja siten ilmaista aspektivaihtelua. Verbi on lauseen aspektin ilmaisemisen kannalta keskeinen myös toisesta syystä. Suomen kielessä lauseen ytimen muodostavat verbi ja sen argumentit subjekti, objekti ja adverbiaalitäydennys, mutta lause voi muodostua myös yksinomaan verbeistä kuten esimerkiksi *Sataa* (ISK 2004, 827). Koska suomen kielessä nomineillakin on aspektin ilmaisemiseen liittyviä tehtäviä, lauseen aspektin kannalta ei ole yhdentekevää, millaisia lauseenjäseniä verbi saa ympärilleen.

Tässä tutkimuksessa verbillä ja sen argumenteilla on keskeinen asema myös lauseen ilmaisemassa tilanteessa tapahtuvan muutoksen analysoimisessa. Erilaisten reaali maailman asiointilojen ja niitä ilmaisevien verbien välinen vastaavuus on rakenteellista, mikä tarkoittaa sitä, että verbillä on periaatteessa yhtä monta argumenttia kuin tilanteessa on osallistujia (Pajunen 2001, 19–20). Argumentit ovat olennainen osa verbin merkitystä, ja eri verbeillä on eri määrä argumentteja. Esimerkiksi verbin *aivastaa* argumenttirakenteeseen kuuluu yksi argumentti, kun taas verbin *syödä* argumenttirakenteeseen kuuluu kaksi argumenttia. Vaikka argumentit eivät aina saa ilmiänsä, ne tulkitaan implisiittisesti mukana oleviksi (*Mikko lähti* [puheena olevasta paikasta tai puhujan olinpaikasta]). (ISK 2004, 438–439.) Verbin argumentteihin palaan myöhemmin, kun käsitelen lauseen ilmaisemassa tilanteessa tapahtuvan muutoksen kuvaamista kognitiivisen kieliopin käsittein.

Verbejä on luokiteltu erilaisiin ryhmiin sen mukaan, millaista aspektia ne ilmaisevat ja millaisia tilanteita niillä voi kuvata (ks. esim. Kangasmaa-Minn 1978, 22–26 ja ISK 2004, 1437–1443). Kangasmaa-Minn (1978, 17) käyttää yksittäisen verbin aspektimerkityksestä nimitystä verbin sisäinen aspekti, jota hänen mukaansa saattaa ilmaista johdinsuffiksi, mutta myös johtamattomilla verbeillä on oma sisäinen aspektinsa. Kognitiivisessa kieliopissa verbit jaetaan imperfektiivisiin ja perfektiivisiin sen perusteella, millaista ajassa etenevää prosessia ne ilmaisevat. Imperfektiiviset verbit ilmaisevat temporaalisesti jatkuvaa prosessia, johon ei sisälly muutosta. Nämä prosessit ovat jatkuvia nimenomaan tarkastelun kohteena olevan ajanjakson näkökulmasta. Perfektiiviset verbit puolestaan ilmaisevat temporaalisesti rajattua prosessia, johon sisältyy jokin muutos. Tämä luokittelu ei kuitenkaan ole ehdottoman tarkka, koska monilla verbeillä on sekä imperfektiivistä että perfektiivistä käyttöä erilaisissa lausekonteksteissa. (Langacker 2008, 147–148.) Tässä tutkimuksessa verbin sisäinen aspekti käsitetään verbin merkitykseen sisältyväksi ominaisuudeksi, jolla on oma tärkeä osansa lauseen aspektin muotoutumisessa. Aineistoa analysoidessani määrittelen lauseen finiitti-verbin joko imperfektiiviseksi tai perfektiiviseksi sen mukaan, millaista prosessia se kussakin lausekontekstissa ilmaisee.

Lauseen ilmaiseman tilanteen toistuvuutta ja kestoa ilmaistaan erilaisilla ajan adverbiaaleilla, jotka pääasiassa ovat koko lauseen määritteitä. Toistuvuutta ilmaisevat adverbiaalit osoittavat, kuinka usein tai kuinka monta tai monennen kerran tilanne tapahtuu tai on tapahtunut (*harvoin, kaksi kertaa*). (ISK 2004, 932–933.) Keston adverbiaaleja käytetään silloin, kun halutaan ilmaista, kuinka paljon aikaa tilanteeseen kuluu tai on kulunut (*Olen asunut täällä vuoden ~ koko ikäni*) tai missä ajassa tilanne saavuttaa päätepisteen

(*Juoksin metsään parissa minuutissa*). Myös esimerkiksi sellaiset ajanilmaukset kuin *edelleen, vielä, enää, yhä, jo, kauan, pitkään, x:n ajan ja jostakin ajasta ~ johonkin aikaan (asti)* vaikuttavat siihen, millaiseksi tilanteen kesto ymmärretään. (ISK 2004, 1443–1446.) Lauseen ilmaiseman tilanteen kesto voidaan rajata myös erilaisilla määrän adverbiaaleilla (*50 sivua, viisi kilometriä*) (Heinämäki 1984, 158, 163; Leino 1991, 182).

Subjektin ja objektin tarkoitteet² vaikuttavat tilanteen keston siinä tapauksessa, että tilanteen kesto ja tarkoitteen olemassaolon kesto tulkitaan yhtä pitkiksi (*Salama oli kirkas*) tai tarkoite syntyy tai katoaa tilanteen aikana tai osallistuu siihen vaiheittain (*Liisa söi omenan, Kone valmistaa paperia*). Tällöin on kyse tarkoitteiden luonteen tai kvantiteetin vaikutuksesta lauseen aspektiin. (Huumo 2006, 504–505.) Subjektin tai objektin tarkoitteen kvantiteetti on joko staattinen tai dynaaminen sen mukaan, osallistuu se tilanteeseen samanaikaisesti kokonaisuutena vai vaiheittain. Lauseen aspektiin kvantiteetti vaikuttaa silloin, kun se on dynaaminen. Kvantiteetti muodostuu tällöin erillisistä tarkoitteista (*Pekka poimi sienet ~ sieniiä, Meille tulee kodinkoneita*) tai ainesmaisen tarkoitteen osista (*Pekka joi veden ~ vettä*), jotka seuraavat toisiaan ajassa. Jos dynaaminen kvantiteetti on avoin, lause on aspektiltaan rajaamaton. Toisinaan molemmat kvantiteettitulkinnot ovat mahdollisia, esimerkiksi lause *Pekka löysi metsäretkellään suppilovahveroita* voidaan tulkita siten, että sienet löytyivät joko kaikki samanaikaisesti tai osa kerrallaan. (Huumo 2006, 509, 524–525.)

Aspektuaaliset oppositiot ja niiden käyttö aspektin kuvaamisessa

Suomen kielen aspektivaihteluja on kuvattu erilaisilla vastakohtaisilla käsittepareilla eli aspektuaalisilla oppositioilla. Fennistiikassa aspektin kuvaamiseen on käytetty oppositiopareja terminatiivinen–kursiivinen, resultatiivinen–irresultatiivinen, teellinen–ateellinen, perfektiiivinen–imperfektiivinen ja rajattu–rajaamaton (oppositiopareista ja niiden käyttöön liittyvistä ongelmista ks. Leino 1991, 138–147, 152–156 ja Sivonen 2007, 74–79). Näillä käsittepareilla on kuvattu niin verbin, lauseen kuin lauseen ilmaiseman tilanteen aspektiominaisuuksia (ks. ISK 2004, 1430–1432), mutta tässä tutkimuksessa yhtä käsitteparia käytetään vain yhdessä funktiossa. Lauseen aspektista käytän ensisijaisesti käsitteitä rajattu ja rajaamaton, ja kuten edellisessä luvussa totesin, verbin aspektin määrittelen joko perfektiiiviseksi tai imperfektiiviseksi. Terminatiivisuus, resultatiivisuus ja teelisyys puolestaan käsitetään tässä tutkimuksessa rajattuuden alalajeiksi. Toisin sanoen aspektiltaan rajattu lause voi olla myös esimerkiksi teellinen. Ennen rajattuuden ja rajaamattomuuden määrittelyä esittelen lyhyesti, mitä terminatiivisuudella, resultatiivisuudella ja teelisyydellä tarkoitetaan. Nämä käsitteparit eivät ole tutkimuksessani yhtä keskeisiä kuin rajattu–rajaamaton ja perfektiiivinen–imperfektiivinen, mutta ne on kuitenkin hyvä tuntea.

2 Käyttämässäni esimerkkilauseissa ei esiinny predikatiiveja, joten en tässä artikkelissa käsittele predikatiivin sijanvaihtelun ilmentämää aspektieroa (tästä ks. Huumo 2007).

Käsitteitä terminatiivinen ja kursiivinen on alun perin käytetty verbin ilmaiseman tekemisen joko rajoitetusta tai jatkuvasta kestosta (Ikola 1961, 93–94). Sittemmin terminatiivisuuden käsitteen käyttöala on kaventunut, ja sillä on kuvattu ensisijaisesti lauseita, joissa toteutuu rajattu jatkumo. Rajattu jatkumo voi olla toiminnan jatkumo ajassa tai tarkoitteen tai tarkoitteiden jatkumo joko paikassa tai kvantitatiivisella tai kvalitatiivisella asteikolla (*Mies juoksi Naantalista Turkuun, Sääskiä oli suolta järven rantaan*). (Päiviö 2007, 56, esimerkit Alhoniemi 1978, 192, 197.) Tässä uudemmassa tutkimuksessa terminatiivisuus ei kuitenkaan käsittäkseni yhdisty minkään toisen käsitteen vastapariksi. Tämä tarkoittaa sitä, että kaikkia sellaisia lauseita, joista terminatiivisuuden vaatima jatkumoluonteisuus puuttuu, ei nimitetä esimerkiksi kursiivisiksi.

Resultatiiviseksi aspekti on käsitetty silloin, kun verbin ilmaisema tekeminen aiheuttaa jonkin ratkaisevan muutoksen objektin tarkoitteen tilassa (Hakulinen–Karlsson 1979, 183–184). Resultatiivinen on esimerkiksi lause *Urakoitsija laati kustannusarvion*, jossa objektin tarkoite syntyy tilanteen aikana. Sen sijaan lause *Urakoitsija laati kustannusarviota* käsitetään niin, ettei se ole vielä edennyt tarkoitettuun tulokseen asti, joten se on irresultatiivinen. (Leino 1991, 141.)

Lauseita on kutsuttu myös teelisiksi tai atelisiksi sen mukaan, sisältyykö niihin jonkin luontaisen päätepisteen merkitys vai ei. Tällainen luontaisen päätepisteen merkitys sisältyy esimerkiksi talon rakentamiseen mutta ei metsässä juoksemiseen. (ISK 2004, 1432.) Esimerkiksi lause *Pekka ui rantaan* on teelinen, koska sen ilmaisema tilanne johtaa päätepisteeseen, jonka saavuttamisen jälkeen se ei enää voi jatkua. Sen sijaan lause *Pekka ui* on ateelinen: lauseen ilmaisema tilanne ei johda päätepisteeseen ja voi siksi jatkua periaatteessa kuinka kauan tahansa. (Leino 1991, 152–153.)

Rajattuudella tarkoitan verbin ilmaiseman tekemisen ajallista rajattuutta, en substantiivin tarkoitteen rajattuutta (ks. Talmy 2000, 50–54). Suomen kielen tutkimukseen rajattuuden käsitteen ovat tuoneet lähinnä Orvokki Heinämäki (1984) ja Pentti Leino (1991) (ks. Huumo 2006, 511). Rajattuus on laajasisältöinen käsite, ja sitä on toisinaan moitittu hämäräksi (Larjavaara 1992, 275; ks. myös Huumo 2006, 511). Tutkimuksessani määrittelen rajattuuden ja rajaamattomuuden skeeman avulla.

Lähtökohtani lauseen aspektin määrittelyssä on se, että sekä rajatuilla että rajaamattomilla lauseilla on ominaisuuksia, joiden perusteella ne kuuluvat samaan kategoriaan ja samalla eroavat toisistaan. Kognitiivisessa kieliopissa kategorian jäsenten välistä yhteyttä edustaa skeema, eräänlainen abstrakti ylärakenne, joka saa todellisessa kielenkäytössä erilaisia elaboraatioita eli toteutumia (Langacker 1987b, 54). Kuvaan aspektiltaan rajattujen ja rajaamattomien lauseiden yhteenkuuluvuutta kahden aspektiskeeman avulla. Aspektiltaan rajatut lauseet ovat skeeman RAJATTU toteutumia ja rajaamattomat lauseet skeeman RAJAAMATON toteutumia. Aspektiskeemoista ilmenevät rajattujen ja rajaamattomien lauseiden semanttiset ominaisuudet, ja ne esitetään kuviossa 1.³

3 Vrt. Päiviön (2007, 56) TERMINATIIVISUUS-skeema, jossa yhdistyvät terminatiivi-ilmausten semanttiset ominaisuudet: [TERMINATIIVISUUS] = [JATKUMO] + [rajattuus].

Kuvio 1. Aspektiskeemat RAJATTU ja RAJAAMATON.

[RAJATTU] = [kesto] + [raja(t)]

[RAJAAMATON] = [kesto] + [jatkuvuus]

Aspektiskeemat muodostuvat kahdesta piirteestä, joista toinen on kesto. Lauseella on aina jonkinlainen kesto, koska sen ilmaisema tilanne esitetään ajassa etenevänä. Se, millaisena ajassa eteneminen esitetään, yhdistää aspektiltaan rajatut ja toisaalta rajaamattomat lauseet sekä erottaa ne toisistaan.

Lause on aspektiltaan rajattu, kun jokin raja katkaisee tai pysäyttää sen ilmaiseman tilanteen etenemisen ajassa. Heinämäen (1984) mukaan lauseen ilmaiseman tilanteen tulkitseminen rajatuksi edellyttääkin jonkin rajattuutta osoittavan rajan olemassaoloa lauseessa. Rajat voivat olla itsenäisiä tai tarkentavia, esimerkiksi lauseessa *Maija luki kirjan loppuun/puoliväliin* on sekä itsenäinen raja (*kirjan*) että tarkentava raja (*loppuun/puoliväliin*). (Mts. 157–158.) Aspektiltaan rajattuja ovat esimerkiksi lauseet *Lotta osti asunnon Vasaramäestä* ja *Kävelen kaupasta kotiin*. Näissä esimerkeissä rajoiksi mielletään totaaliobjekti⁴ *asunnon* ja lokatiiviadverbiaali *kotiin*.

Lause on aspektiltaan rajaamaton, kun sen ilmaiseman tilanteen eteneminen ajassa esitetään jatkuvana. Jatkuva tilanne voi joko edetä ajassa keskeytyksettä tai toistua yhä uudelleen, jolloin yksittäisistä rajatuista tilanteista koostuva kokonaistilanne hahmottuu rajaamattomaksi. Aspektiltaan rajaamattomia ovat esimerkiksi lauseet *Lotta asuu Turussa* ja *Perjantaisin käyn ruokakaupassa*, joista edellinen ilmaisee keskeytyksettömästi etenevää tilannetta ja jälkimmäinen toistuvaa tilannetta.⁵ Jatkuvuudella tarkoitan sitä, että tilanne esitetään toistaiseksi käynnissä olevana, vaikka se ei välttämättä jatkukaan loputtomiin (*Lotta nukkuu*).

Muutoksen kuvaaminen kognitiivisen kieliopin käsittein

Kognitiivisen kieliopin mukaan merkitys ei perustu ainoastaan kielenulkoisiin seikkoihin, vaan samaa asiaintilaa voidaan kuvata eri tavoin konstruoiduilla ilmauksilla, jolloin niillä on myös eri merkitys. Merkitysten erottamiseen liittyy olennaisesti kuvio/tausta-jako. Kielenkäyttäjä voi puhua esimerkiksi *saaresta*, *vedestä* tai *rannasta* sen mukaan, haluaako hän viitata maamassaan, sitä ympäröivään veteen vai niiden väliseen rajaan. Ilmausten taustana on käsitys kokonaan veden ympäröimästä maamassasta, mutta taustasta nousevat korosteisina esiin eri entiteetit (kuvio). (Langacker 1987b, 55–56.) Entiteettien perustyyppit ovat oliot ja relaatiot, ja relaatiot voidaan edelleen jakaa prosesseihin ja atemporaalisiin relaatioihin (Langacker 2008, 98–100). Prosessit ja atemporaaliset relaatiot eroavat

4 Käytän objektin sijoista nimityksiä totaali- ja partitiiviobjekti (vrt. ISK 2004, 881–883), mutta feniitistikassa niistä on käytetty myös muita nimityksiä.

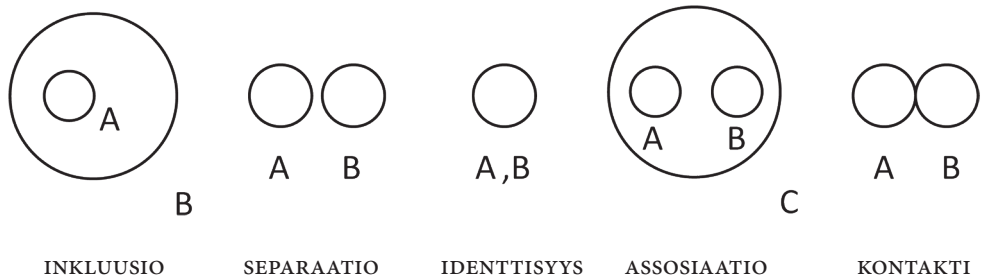
5 Toistuvuuden ja rajaamattoman aspektin yhteydestä ks. Kangasmaa-Minn 1978, 24–25, Leino 1991, 190–194 ja Huumo 2006, 507–508.

toisistaan siten, että prosesseja voidaan tarkastella ajassa etenevinä ja kehittyvinä, kun taas atemporaalisilta relaatioilta tällainen aikaulottuvuus puuttuu. Olioita ilmaisevat substantiivit, prosesseja verbit ja atemporaaalisia relaatioita esimerkiksi adjektiivit, konjunktiot, adpositiitit ja sijapäätteet. (Langacker 1987b, 71–72; ks. myös Leino 1993, 82, 84–85.)

Relaatioiden merkitysten erottamiseen liittyy kuvio/tausta-jaon lisäksi muuttujan ja kiintopisteen valinta. Relaatiot voivat nimittäin erota merkitykseltään, vaikka ne hahmottaisivat samaan taustaan saman kuvion. Esimerkiksi postpositiitit *päällä* ja *alla* eroavat merkitykseltään, vaikka ne molemmat kuvaavat kahden entiteetin (oletettavasti) vertikaalista sijaintia suhteessa toisiinsa. Myös ilmaus *X Y:n päällä* ilmaisee samanlaista suhdetta kuin *Y X:n alla*. Ilmaukset eroavat merkitykseltään, koska niissä korostuvat eri entiteetit. Muuttuja on ilmauksessa ensisijaisen korostein entiteetti, jonka sijaintia relaatio ilmaisee tai jota se muuten arvioi tai kuvaa. Ensimmäisessä esimerkissä muuttuja on *X* ja jälkimmäisessä *Y*. Kiintopiste on ilmauksen toissijaisen korostein entiteetti, siis ensimmäisessä esimerkissä *Y* ja jälkimmäisessä *X*. Entiteetit eivät luonnostaan ole muuttujia tai kiintopisteitä, vaan niiden korosteisuus riippuu siitä, millaisen ilmauksen kielenkäyttäjät muodostaa. (Langacker 2008, 70–71.)

Langackerin mukaan (1987a, 222, 225) muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde ilmentää tiettyä konseptuaalista perusrelaatiota, joita ovat INKLUUSIO, SEPARAATIO, IDENTTISYYS ja ASSOSIAATIO. INKLUUSIOSSA entiteetti *A* sisältyy entiteettiin *B*, ja SEPARAATIOSSA ne ovat erillään. IDENTTISYYS tarkoittaa sitä, että entiteettien välinen INKLUUSIO on molemminpuolinen: ne ovat identtiset. ASSOSIAATIOSSA on lisäksi kolmas entiteetti *C*, joka edustaa *A:n* ja *B:n* välistä naapuruutta. (Mts. 228.) *C:tä* voidaan luonnehtia *A:n* vaikutuspiiriksi, eli kun *B* ASSOSIOITUU *A:han*, se on jollakin tavalla *A:n* läheisyydessä tai vaikutuspiirissä (Leino 1993, 200). George Lakoff (1987, 420) on lisännyt näiden perusrelaatioiden joukkoon relaation KONTAKTI, joka osoittaa entiteettien välistä yhteyttä tai kosketusta. Kuvio 2 havainnollistaa entiteettien välisiä konseptuaalisia perusrelaatioita.

Kuvio 2. Konseptuaaliset perusrelaatiot, joissa *A* ja *B* edustavat relaation entiteettejä ja *C* ASSOSIAATIOON kuuluvaa kolmatta tekijää.

(Langacker 1987a, 230; Leino 1993, 200–201.)

Jari Sivonen (2005) esittää, että suomen kielessä tilanteen aspektuaalinen tulkinta määräytyy muuttujan ja kiintopisteen välisen konseptuaalisen perusrelaation mukaan, ja siten muutos tässä relaatioissa aiheuttaa rajattuuden tulkinnan ja muuttumattomuus rajaamattomuuden tulkinnan. Hän havainnollistaa tätä *kaartaa*-verbillä, jonka ilmaise-man prosessin aikana muuttujan ja kiintopisteen välinen suhde vaihtuu SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI tai INKLUUSIOKSI, esimerkiksi *Auto kaartaa pihaan*. Esimerkkilauseessa subjekti *auto* on muuttuja ja lokatiiviadverbiaali *pihaan* kiintopiste, ja lause saa rajatun aspektitulkinnan. (Mts. 52–53.)

Aiemmin todettiin, että olennaista muuttujan ja kiintopisteen valinnassa on entiteettien korosteisuus. Langackerin (2008, 387–388, 517) mukaan verbin ilmaiseman prosessin muuttujaa edustaa subjekti ja kiintopistettä usein objekti tai paikanilmaukset. Verbin argumenttirakenne osoittaa, millaisia osallistujia verbin ilmaisemaan asiointilaan sisältyy, joten siitä ilmenee myös, mitkä voivat olla sen ilmaiseman prosessin korosteiset entiteetit. Siksi määritän verbin ilmaiseman prosessin muuttujan ja kiintopisteen verbin argumenttirakenteen avulla (vrt. Sivonen 2005, 49–50). Käytän Anneli Pajusen (2001) määrittelemiä argumenttirakenteita, mutta esitystapani on hieman yksinkertaisempi kuin Pajusella.⁶ Pajusen (mts. 88–91) mukaan verbin argumenttirakenne voi muodostua sekä ensisijaisista eli lauseessa subjektina, objektina ja obliikvina (rektio-obliikvi tai lokaalinen obliikvi) toimivista argumenteista että toissijaisista eli muista tyyppillisesti verbin yhteydessä esiintyvistä argumenteista.

Muuttujan ja kiintopisteen määrittelyssä on otettava huomioon, että ne eivät aina ole erillisiä entiteettejä. Osa intransitiiviverbeistä ilmaisee prosessia, jonka muuttuja ja kiintopiste ovat identtiset, ja tällaiset prosessit osoittavat usein muuttujan eri osien välillä tapahtuvia muutoksia (*kumartua, särkyä*) (Leino 1989, 176). Tässä artikkelissa muuttuja ja kiintopiste mielletään identtisiksi myös silloin, kun on kysymys muuttujan kokonaisuudessaan kokemasta muutoksesta (*kirkastua*). Muuttujalla tarkoitan tällöin subjektin tarkoitetta ennen muutosta ja kiintopisteellä subjektin tarkoitetta muutoksen jälkeen. Toisinaan relaation semanttiseen rakenteeseen kuuluu vain yksi korosteinen entiteetti eli muuttuja (Langacker 2008, 113). Tällöin muuttujan ja kiintopisteen välisessä suhteessa ei tietenkään voi tapahtua muutosta, joka vaikuttaisi lauseen aspektitulkinnaan. Muuttujaksi ja kiintopisteeksi käsitän lauseenjäsenen määritteineen, koska myös määritteet ovat osa lausekokonaisuutta, eikä niitä siksi voi jättää huomiotta. Muuttujalla ja kiintopisteellä tarkoitan aina verbiprosessin muuttujaa ja kiintopistettä.

6 Pajusen (2001, 87–89) määrittelemissä argumenttirakenteissa argumentit esitetään ensisijaisesti variaabeleina *x*, *y* ja *z*, ja lisäksi esitetään tieto siitä, missä syntaktisessa funktiossa argumentit toimivat (esimerkiksi kaksipaikkaisten verbien *x*-argumentti toimii yleensä subjektin funktiossa ja *y*-argumentti objektin funktiossa). Käsitelytapani on yksinkertaistava: käytän verbin argumenteista niiden tyyppillistä syntaktista funktiota osoittavaa nimitystä eli esitän verbin argumenttirakenteen siten, että se muodostuu esimerkiksi subjektista ja objektista.

Lauseen aspektin määräytyminen lauseensisäisten tekijöiden perusteella

Analysoin aineistoni lauseita ensin yksittäisinä eli kontekstistaan irrotettuina. Tämä on tärkeää siksi, että ennen kuin on mahdollista tarkastella esiintymiskontekstin vaikutusta lauseen aspektiin, on selvitettävä, millaisen aspektitulkinnan lause saa lauseensisäisten tekijöiden perusteella. Analyysini lähtökohtana ovat aiemmat tutkimustulokset eri lauseenjäsenten aspektin ilmaisemiseen liittyvistä tehtävistä. Tarkastelen, millaisia lauseenjäseniä aineistoni lauseissa esiintyy ja millaisen aspektitulkinnan lause niiden perusteella saa. Lauseita analysoitaessa on tietysti otettava huomioon myös se, ettei kaikkia lauseita välttämättä ole mahdollista tulkita yksiselitteisesti joko rajatuiksi tai rajaamattomiksi. Aspektiltaan kaksitulkintaisiin lauseisiin palaan seuraavassa luvussa.

Oletukseni on, että kaikkien lauseiden jaottelemineen kahteen kategoriaan johtaa siihen, että kategorioiden välisten erojen lisäksi saadaan näkyviin kategorioiden sisäistä vaihtelua. Toisin sanoen oletan, ettei aineistossani esiinny vain yhdenlaista rajattuuutta tai rajaamattomuutta. Lauseen ilmaisemassa tilanteessa tapahtuvaa muutosta tarkastelen verbiprosessin muuttujan ja kiintopisteen avulla. Lauseiden aspektia tarkastellessani otan siis huomioon sekä lauseen ilmaiseman tilanteen keston että tilanteessa mahdollisesti tapahtuvan muutoksen. Oletan, että muutos liittyy usein rajattuuteen, mutta lauseen aspektitulkinta perustuu ensisijaisesti siihen, millaiseksi lauseen ilmaiseman tilanteen kesto ymmärretään.

Aineiston pohjalta hahmottelen yleistyksesi siitä, millaista rajattuuutta ja rajaamattomuutta aineistossani esiintyy. Aineiston tarkastelu osoitti, että lauseenjäsenet ja niiden aspektin ilmaisemiseen liittyvät piirteet muodostavat piirrekimpun, jonka perusteella lause saa joko rajatun tai rajaamattoman aspektitulkinnan. Toisin sanoen lauseissa yhdistyvät tietyt ominaisuudet, jotka yhdessä vaikuttavat siihen, millaiseksi lauseen aspekti käsitetään. Aineistossani toistuvat tietyt rajattuuutta ja rajaamattomuutta ilmaisevat piirrekimput, ja ne erottuvat selvästi omina ryhminään. Näitä käsitelen tarkemmin seuraavaksi. Esittelen piirrekimput muutamien havainnollisten esimerkkien avulla, ja tuon esille ne ongelmat, joita lauseen aspektin määrittelyyn ja erityisesti tilanteessa tapahtuvan muutoksen analysoimiseen liittyy.

Aineistoni lauseista rajaamattoman aspektitulkinnan saavat ensinnäkin sellaiset lauseet, joissa on imperfektiivinen finiittiverbi mutta ei lauseen ilmaiseman tilanteen kestoa rajoittavaa ilmausta (1 ja 2). Jos tällaisen lauseen ilmaisemassa tilanteessa tapahtuu muutos, sen on oltava toistuva, jotta lause voidaan tulkita aspektiltaan rajaamattomaksi. Suurin osa aineistoni aspektiltaan rajaamattomista lauseista on nimenomaan sellaisia, joissa yhdistyvät imperfektiivinen finiittiverbi, rajan puuttuminen ja tilanteen muuttumattomuus tai toistuva muutos.

- (1) Mullan alla kevättä odottavat esimerkiksi valkovoikon, kielon ja oravanmarjan juurakot (SL 10, 66).⁷

⁷ Aineistoni lauseet on otettu lähteistä täsmälleen sellaisina, kuin ne niissä esiintyvät. En ole kiinnittänyt huomiota mahdollisiin välimerkkivirheisiin tai lauseiden esittämien väitteiden oikeellisuuteen, koska se ei ole ollut tutkimukseni kannalta olennaista.

- (2) Vellova meri pärskähtelee kallioihin (SL 1, 57).

Esimerkeissä 1 ja 2 finiittiverbeinä ovat imperfektiiviset *odottaa* ja *pärskähdellä*, eikä kummassakaan lauseessa esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta. Esimerkit 1 ja 2 eroavat kuitenkin toisistaan siten, että esimerkin 1 ilmaisemassa tilanteessa ei tapahdu muutosta, kun taas esimerkin 2 ilmaisemaan tilanteeseen sisältyy muutos.

Pajusen (2001, 118–119) mukaan odottamista ilmaisevat verbit voivat järjestyä kahden argumentin eli subjektin ja objektin kanssa. Esimerkissä 1 verbin *odottaa* ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *valkovuokon, kielon ja oravanmarjan juurakot* ja kiintopiste objekti *kevättä*. Kiintopisteellä ei ole konkreettisia spatiaalisia ulottuvuuksia, mutta tämä ei ole muuttujan ja kiintopisteen välisen suhteen määrittämisen kannalta ongelma, koska entiteettien väliset konseptuaaliset perusrelaatiot eivät ole yksinomaan spatiaalisia (Leino 1993, 203). Muuttujan ja kiintopisteen tarkoitteet ovat erillään, joten niiden välinen relaatio on SEPARAATIO, eikä tässä relaatiossa tapahdu muutosta.

Esimerkissä 2 verbi *pärskähdellä* ilmaisee dynaamista liikettä. Dynaaminen liike on elottoman tai elollisen entiteetin kontrolloimatonta liikettä, jonka aiheuttajan ilmaiseminen ei kuulu verbin argumenttirakenteeseen. Sen sijaan näiden verbien argumenttirakenteeseen kuuluvat subjekti ja lokatiiviadverbiaali. (Pajunen 2001, 220–222.) Esimerkissä 2 verbin ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *vellova meri* ja kiintopiste paikanmääritite *kallioihin*. Verbi *pärskähdellä* on frekventatiivinen muuntelujohdos, eli se ilmaisee toistuvaa tai jatkuvaa tekemistä (ISK 2004, 347–349), ja siten myös muuttujan ja kiintopisteen välisen konseptuaalisen perusrelaation voi käsittää vaihtuvan toistuvasti SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI.

Toinen aineistosta selvästi erottuva aspektiltaan rajaamattomien lauseiden ryhmä muodostuu lauseista, joissa käytetään progressiivista *olla tekemässä* -tyyppistä verbirakennetta (3). Tällä rakenteella ilmaistaan tyypillisesti duratiivista mutta tilapäistä tapahtumaa (ISK 2004, 1446). Tällaisen lauseen ilmaisemassa tilanteessa voi olla tapahtumassa muutos, mutta muutos esitetään keskeneräisenä.

- (3) Matkailu on siirtymässä paikallisilta yrittäjiltä yhä enemmän kansainvälisten sijoittajien käsiin (SL 2, 14).

Esimerkki 3 ilmaisee tilanteen, joka on johtamassa tiettyyn lopputulokseen. Verbin ilmaisema tekeminen esitetään kuitenkin käynnissä olevana, joten lause saa rajaamattoman aspektitulkinnan. Esimerkin 3 finiittiverbinä on *siirtyä*, joka tässä lausekontekstissa ilmaisee abstraktia liikettä. Pajusen (2001, 208) mukaan siirtymisverbien argumenttirakenteeseen kuuluvat subjekti ja lokatiiviadverbiaali. Esimerkissä 3 verbin *siirtyä* ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *matkailu* ja kiintopiste paikanmääritite *vastaavaksi argumentiksi tulkittava kansainvälisten sijoittajien käsiin*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio on vaihtumassa SEPARAATIOSTA INKLUUSIOKSI, mutta tilanne on keskeneräinen, eikä muutosta ole vielä (ainakaan kokonaan) tapahtunut. Lauseesta ei myöskään voi päätellä, tuleeko muutos tapahtumaan vai keskeytyykö tilanne ennen lopputuloksen saavuttamista.

Kolmanneksi aineistossani esiintyy sellaisia aspektiltaan rajaamattomia lauseita, joissa on perfektiivinen finiittiverbi, mutta sen lisäksi lauseen subjektin tai objektin avokvantiteetti on dynaaminen (4). Tällöin erilliset subjektin tai objektin tarkoitteet tai tarkoitteen osat osallistuvat tilanteeseen vaiheittain, mikä aiheuttaa rajaamattomuuden tulkinnan (ks. Huumo 2006, 509). Jos lauseen finiittiverbi on imperfektiivinen, subjektin tai objektin avokvantiteetti voi olla myös staattinen, ja lause saa rajaamattoman aspektitulkinnan (5). Jos lauseen ilmaisemassa tilanteessa tapahtuu muutos, sen on oltava toistuva.

- (4) Kalat rikkovat laajenevia kaaria vedenpintaan (SL 6, 34).
- (5) Ulapalla ui isokoskeloita ja yksinäinen kyhmyjoutsen, lokkeja lentää kauempana pienten karien ympärillä (SL 2, 27).

Esimerkin 4 finiittiverbinä on perfektiivinen *rikkoa*. Objektin avokvantiteetti on kuitenkin luontevinta käsittää dynaamiseksi, joten lause saa rajaamattoman aspektitulkinnan. Rikkomisverbien argumenttirakenteeseen kuuluvat subjekti, objekti ja välinettä tai tulosta ilmaiseva määräite (Pajunen 2001, 158). Esimerkissä 4 verbin *rikkoa* ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *kalat* ja kiintopiste objekti *laajenevia kaaria*, ja niiden välinen relaatio vaihtuu toistuvasti SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI.

Esimerkki 5 muodostuu kahdesta itsenäisestä lauseesta, joiden finiittiverbeinä ovat imperfektiiviset *uida* ja *lentää*. Kummassakaan lauseessa ei esiinny rajaksi tulkittavaa ilmausta, joten lauseet ovat aspektiltaan rajaamattomia. Pajusen (2001, 200) mukaan verbit *uida* ja *lentää* lukeutuvat askelverbeihin, ja niiden argumenttirakenteeseen kuuluvat subjekti ja yksi tai kaksi paikanmääritettä. Verbi *uida* ilmaisee prosessia, jonka muuttuja on subjekti *isokoskeloita* ja *yksinäinen kyhmyjoutsen* ja kiintopiste lokatiiviadverbiaali *ulapalla*. Niiden välinen relaatio on KONTAKTI, eikä siinä tapahdu muutosta. Verbin *lentää* ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *lokkeja* ja kiintopiste paikanmäärite *pienten karien ympärillä*. Kiintopiste on jatkuvasti muuttujan läheisyydessä, joten niiden välinen relaatio hahmottuu luontevimmin ASSOSIAATIOKSI kuin SEPARAATIOKSI. Tässäkään relaatiossa ei tapahdu muutosta.

Aineiston tarkastelu osoitti, ettei imperfektiivinen verbi yksinään ilmaise jatkuvuutta. Tämä edellyttäisi nimittäin sitä, että lause voitaisiin aina tulkita imperfektiivisen finiittiverbin perusteella rajaamattomaksi. Näin ei kuitenkaan ole, koska lause käsitetään imperfektiivisestä finiittiverbistä huolimatta aspektiltaan rajatuksi, jos siinä esiintyy jokin raja. Neljäs aineistossani esiintyvä ryhmä muodostuu tällaisista aspektiltaan rajatuista lauseista (6 ja 7). Näiden lauseiden ilmaisemissa tilanteissa voi tapahtua muutos, mutta se on usein pääteltävä pragmaattisesti: jos tilanne esitetään päättyneenä, ei muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatiokaan välttämättä pysy samana.

- (6) Darwin työsti evoluutioteoriaansa lähes neljännesvuosisadan ennen kuin julkaisi sen (T 12, 41, kuvateksti).
- (7) Täysikuu kirkastuu vähitellen esiin (SL 7, 56).

Esimerkissä 6 ajan adverbiaali *lähes neljännesvuosisadan* ilmaisee rajan, jonka saavuttamisen jälkeen lauseen ilmaisema tilanne ei enää jatku. Rajattuuden tulkinnan vahvistaa sivulause *ennen kuin julkaisi sen*, koska se osoittaa, että päälauseen ilmaisema tilanne päättyi ennen sivulauseeseen ilmaiseman tilanteen alkamista. Esimerkin 6 finiittiverbinä on valmistamisverbeihin lukeutuva *työstää*, jonka argumenttirakenteeseen kuuluvat subjekti ja objekti sekä materiaalia, alkuperää tai tulosta ilmaiseva määrite (*paistaa taikinasta lettuja, paistaa letut valmiiksi*) (Pajunen 2001, 163). Esimerkissä 6 verbin ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *Darwin* ja kiintopiste objekti *evoluutioteoriaansa*, ja niiden välinen relaatio on KONTAKTI.

Mielenkiintoinen kysymys on, vaihtuuko muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio tilanteen päättyessä. Kun työstämisellä tarkoitetaan prosessia, jonka päätteeksi syntyy jokin konkreettinen tulos, niin relaation voi ajatella vaihtuvan KONTAKTISTA SEPARAATIOKSI. Esimerkiksi jonkin konkreettisen tuotteen valmiiksi työstäminen voi johtaa tällaiseen työstäjän ja työstettävän välisessä suhteessa tapahtuvaan muutokseen. Tällöinkin päätelmä suhteen muutoksesta perustuu pragmaattisiin seikkoihin: kun verbin ilmaisema tekeminen päättyy, eikä se enää toistu, ei muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatiokaan enää oletettavasti pysy samana. Esimerkissä 6 on kuitenkin suurelta osin kyse mentaalista työstämisestä. Näin ollen ei ole yhtä luonteva ajatella, että työstäjän ja työstettävän välinen suhde olisi prosessin aikana KONTAKTI ja prosessin päättymisen jälkeen SEPARAATIO. Toisaalta jos konseptuaalisilla perusrelaatioilla halutaan kuvata muitakin entiteettien välisiä suhteita kuin spatiaalisia suhteita, niin tässä tapauksessa relaatiot KONTAKTI ja SEPARAATIO sopivat parhaiten kuvaamaan muuttujan ja kiintopisteen välistä suhdetta verbin ilmaiseman prosessin aikana ja sen jälkeen.

Esimerkissä 7 esiintyy tulosta ilmaiseva määrite *esiin*, joka tässä lausekontekstissa voidaan tulkita rajaksi. Se osoittaa verbin ilmaiseman prosessin kokonaisvaltaista tapahtumista, joten lause on luontevinta tulkinta aspektiltaan rajatuksi. Esimerkissä 7 subjekti *täysikuu* voidaan käsittää sekä verbiprosessin muuttujaksi että kiintopisteeksi. Verbi *kirkastua* kuvaa subjektimuuttujan kokonaisvaltaista muutosta, ja muuttujalla tarkoitankin subjektin tarkoitetta ennen muutosta ja kiintopisteellä subjektin tarkoitetta muutoksen jälkeen. Muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio säilyy kuitenkin IDENTTISYYTENÄ, koska subjektin tarkoite muodostaa yhtenäisen entiteetin koko prosessin ajan.

Viidenteen aineistoni pohjalta hahmottelemani ryhmään kuuluvat sellaiset aspektiltaan rajatut lauseet, joissa on perfektiivinen finiittiverbi, eikä mikään muu ilmaus osoita lauseen ilmaiseman tilanteen jatkuvuutta (8). Lisäksi lauseet, joissa verbin ilmaisema tekeminen saavuttaa jonkin päätepisteen (9) tai tuloksen (10), saavat rajatun aspektitulkinnan. Kaikissa edellä mainituissa tapauksissa muuttujan ja kiintopisteen välisessä relaatiossa tapahtuu muutos.

- (8) Yö humahtaa huhtikuisen Kongojoen ylle (T 4, 44).
- (9) Jokilaiva lipuu Wuhun, Jangtsen yläjuoksun kolmesta suuresta rotkosta keskimmäiseen (SL 4, 58).

- (10) Amerikkalaiset rakensivat lennätinlinjan mantereensa halki (T 7, 54).

Esimerkin 8 finiittiverbinä on perfektiivinen *humahtaa*, joka tässä lausekontekstissa ilmaisee rajan. Lausetta ei voi tulkita aspektiltaan rajatuksi pelkän perfektiivisen finiittiverbin perusteella, koska tilanteen jatkuvuus on mahdollista osoittaa muilla keinoilla, esimerkiksi toistuvuutta ilmaisevalla ajan adverbialilla (*Mainoksia humahtaa postiluukusta joka päivä*). Esimerkin 8 ilmaisema tilanne käsitetään kuitenkin kertaluonteiseksi, koska mikään ei osoita tilanteen jatkuvuutta.

Verbi *humahtaa* ilmaisee dynaamista liikettä, ja sen argumenttirakenteeseen kuuluu subjekti ja lokatiiviadverbiaali (Pajunen 2001, 222) (vrt. esimerkki 2). Esimerkissä 8 verbin ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *yö* ja kiintopiste paikanmäärite *huhtikuusen Kongojoen ylle*. Niiden välinen relaatio vaihtuu prosessin aikana SEPARAATIOSTA ASSOSIAATIOKSI. ASSOSIAATIO ON KONTAKTIA luontevampi tulkinta siksi, että kiintopisteen voidaan käsittää olevan pikemmin muuttujan vaikutuspiirissä kuin varsinaisesti yhteydessä siihen.

Esimerkin 9 ilmaisema tilanne on teelinen, koska verbin ilmaisema tekeminen saavuttaa lausekontekstissa päätepisteen. Päätepistettä ilmaiseva lokatiiviadverbiaali ilmaisee samalla rajan, joten lause saa rajatun aspektitulkinnan. Esimerkin 9 finiittiverbinä on *lipua*, ja sen argumenttirakenteeseen kuuluvat subjekti ja yksi tai kaksi paikanmääritettä (Pajunen 2001, 200). Verbin *lipua* ilmaiseman prosessin muuttuja on subjekti *jokilaiva* ja kiintopiste lokatiiviadverbiaali *Wuhun, Jangtsen yläjuoksun kolmesta suuresta rotkosta keskimmäiseen*. Lauseen ilmaiseman tilanteen aikana muuttuja siirtyy kiintopisteeseen, joten muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio vaihtuu SEPARAATIOSTA INKLUUSIOKSI.

Esimerkissä 10 finiittiverbin *rakentaa* ilmaisema tekeminen päättyy tietyn lopputuloksen saavuttamiseen. Tilanne on siis resultatiivinen, ja lause saa rajatun aspektitulkinnan. Rajan ilmaisee totaaliobjekti *lennätinlinjan*, jonka lisäksi lauseessa esiintyy määrite *mantereensa halki*. Määritettä voidaan pitää tarkentavana rajana (vrt. *Maija luki kirjan loppuun/puoliväliin*). Verbin *rakentaa* argumenttirakenteeseen kuuluvat subjekti, objekti ja materiaalia, alkuperää tai tulosta ilmaiseva määrite (Pajunen 2001, 163) (vrt. esimerkki 6). Verbi *rakentaa* ilmaisee prosessia, joka edellyttää tekijästä kohteeseen suuntautuvaa voimavaikutusta. Siksi muuttujan ja kiintopisteen välinen konseptuaalinen perusrelaatio on luontevin hahmottaa KONTAKTIKSI. Esimerkissä 10 muuttujan ja kiintopisteen välinen yhteys katkeaa verbin ilmaiseman tekemisen päättyessä, ja näin ollen niiden välinen relaatio vaihtuu KONTAKTISTA SEPARAATIOKSI (vrt. esimerkki 6).

Kuudes aineistostani erottuva ryhmä muodostuu lauseista, joissa esiintyy jokin ajankohtaa ilmaiseva adverbiaali (11 ja 12). Leinon (1991, 187) mukaan ajankohtaa ilmaiseva adverbiaali rajaa tilanteen keston siinä tapauksessa, että verbin ilmaisema tekeminen täyttää koko kyseisen ajankohdan (*Viime viikolla satoi* vrt. *Viime viikon satoi*).

- (11) Maaliskuussa hyppyä saapuu pikkuparvissa peltopälville (SL 3, 36).

- (12) Runsas puoli vuosisataa sitten, vuonna 1949, laulujoutsenia pesi Suomessa noin 15 paria (SL 7, 22).

Esimerkissä 11 tilanteen tapahtumisajankohtaa ilmaisee adverbiaali *maaliskuussa*. Ilman tätä määritettä lause saisi ilman muuta rajaamattoman aspektitulkinnan, koska subjektin dynaaminen avokvantiteetti osoittaa tilanteen jatkuvuutta. Verbi *saapua* ilmaisee tietynlaista siirtymistä, ja sen argumenttirakenteeseen kuuluvat subjekti ja lokatiiviadverbiaali (Pajunen 2001, 208). Esimerkissä 11 verbiprosessin muuttuja on subjekti *hyyppiä* ja kiintopiste lokatiiviadverbiaali *peltopälville*, ja niiden välinen relaatio vaihtuu toistuvasti SEPARAATIOSTA KONTAKTIKSI. Myös toistuva muutos on osoitus lauseen aspektin rajaamattomuudesta.

Myös esimerkissä 12 tilanteen tapahtumisajankohta on määritetty tarkasti, ja sitä ilmaisee määrite *runas puoli vuosisataa sitten, vuonna 1949*. Jos tätä ei tulkita rajaksi, lause saa imperfektiivisen finiittiverbin ja rajan puuttumisen perusteella rajaamattoman aspektitulkinnan. Verbin *pesiä* argumenttirakenteeseen kuuluvat subjekti ja lokatiiviadverbiaali (Pajunen 2001, 117), joten verbiprosessin muuttujaksi käsitetään subjekti *laulu-joutsenia* ja kiintopisteeksi paikanmäärite *Suomessa*. Muuttujan ja kiintopisteen välinen relaatio on INKLUUSIO, koska muuttuja toteuttaa verbin ilmaisemaa tekemistä kiintopisteeseen sisältyvällä alueella ja sisältyy siten kiintopisteeseen. Relaatiossa ei tapahdu muutosta lauseen ilmaiseman tilanteen aikana.

Esimerkeissä 11 ja 12 verbin ilmaiseman tekemisen kesto saattaa jatkua myös adverbiaalinen ilmaiseman ajankohdan yli, joten adverbiaaleja *vuonna 1949* ja *maaliskuussa* ei ole syytä tulkita rajoiksi. Siten molemmat lauseet todella ovat aspektiltaan rajaamattomia.

Aineiston tarkastelu osoitti, että aina ei ole ongelmattomia määrittellä verbin ilmaiseman prosessin muuttujaa ja kiintopistettä verbin argumenttirakenteen avulla. Näin on ainakin silloin, kun verbin argumenttirakenteeseen ei kuulu subjektiä (13), jonka voisi määrittellä verbin ilmaiseman prosessin muuttujaksi tai kun verbillä on ylipäättään hyvin vähän argumentteja (14).

(13) Kesällä jalkapohjia polttelee (SL 1, 82).

(14) Vettä sataa rankasti (SL 2, 53).

Esimerkin 13 finiittiverbi *poltella* ilmaisee fysiologista tilaa eli tietynlaista elollisen ruumiin tuntemusta, ja sen argumenttirakenteeseen kuuluu objekti (Pajunen 2001, 272–276). Esimerkissä 13 verbin ilmaisema prosessi kytkee yhteen korosteisen kokijan ja tietynlaisen fyysisen tuntemuksen, mutta tuntemuksen aiheuttajaa ei identifioida tai tarkenneta niin, että se olisi korosteinen (vrt. *Kesällä aurinko/hiekka polttelee jalkapohjia*). Kuten aiemmin todettiin, verbiprosessin muuttujaa edustaa subjekti, kun taas objektilla on kiintopisteen tehtävä. Muuttujana objekti olisi siis hyvin epätyypillinen. Esimerkissä 13 objekti on kuitenkin ensisijaisen korosteinen entiteetti, joten siinä mielessä sen tulkitseminen muuttujaksi ei olisi mahdotonta. Joka tapauksessa esimerkki 13 on imperfektiivisen finiittiverbin ja rajan puuttumisen takia aspektiltaan rajaamaton.

Esimerkin 14 finiittiverbinä on sääverbeihin kuuluva *sataa*. Sääverbeillä on vähän argumentteja, mutta osa sääverbeistä voi saada argumentiksi lokaalisen määritteen (*ulkona tuulee*), ja joidenkin verbien argumenttirakenteeseen kuuluu niin sanottu sisällön

määrittäjä (*sataa vettä, lunta, rakeita*). (Pajunen 2001, 169–170; sääverbien syntaktisen esiintymisympäristön vaihtelusta ks. Kolehmainen 2010.)

Esimerkissä 14 verbin *sataa* argumenttina esiintyy sisällön määrittäjä *vettä*. Sisällön määrittäjä ilmaisee, millaisesta satamisesta on kyse, ja se voidaan tulkita verbin ilmaise-man prosessin korosteiseksi entiteetiksi eli muuttujaksi. Verbin *sataa* ilmaise-man prosessin aikana muuttuja liikkuu ylhäältä alas. Ei ole selvää, pitäisikö kiintopisteeksi tulkita muuttujan lähtö- vai päätepiste, koska kumpikaan niistä ei ole korosteinen. Koska kiintopiste ei saa ilmi asiaa, muuttujan ja kiintopisteen välisen relaation määrittelemine osoit-tautuu ongelmalliseksi. Esimerkki 14 saa silti rajaamattoman aspektitulkinnan, koska sen finiittiverbi ilmaisee imperfektiivistä prosessia, eikä siinä esiinny rajaa.

Kontekstin vaikutus lauseen aspektitulkintaan

Aineistoni lauseet on kerätty aikakauslehdistä, joten jokainen lause on osa jotakin laa-jempaa tekstikokonaisuutta.⁸ Tarkasteltavaksi kontekstiksi valitsin koko tekstin sijasta sen tekstikappaleen, jossa lause esiintyy. Tein tämän ratkaisun siksi, että halusin selvittää, miten lähin lausetta ympäröivä konteksti vaikuttaa lauseen aspektitulkintaan.

Osa aineistoni lauseista sai yksittäin tulkittuna kaksi potentiaalista aspektitulkintaa. Tämä tarkoittaa sitä, että lause olisi yhtä hyvin voitu tulkita aspektiltaan joko rajatuksi tai rajaamattomaksi sen mukaan, millaista tilannetta lauseen käsitetään kuvaavan. Oletin, että tällaiset lauseet saavat kontekstinsa yhteydessä enää yhden tulkinnan. Toisaalta oli mielenkiintoista tarkastella sitä, muuttuuko lauseen aspektitulkinta kontekstin vaikutuk-sesta myös sellaisissa tapauksissa, joissa alkuperäinen lauseensisäisten tekijöiden perus-teella tehty tulkinta oli yksiselitteinen.

Esimerkkeinä esitän sekä yksittäiset lauseet että niiden kappalekontekstit. Käyttämäni esimerkit ovat tässäkin tapauksessa sellaisia, että ne havainnollistavat hyvin aineistoana-lyysini tuloksia. Olen lihavoanut lauseen tekstikappaleesta, jotta se erottuu helposti muun tekstin joukosta. Kappalekontekstit ovat eri mittaisia, mutta ne muodostuvat kuitenkin vähintään kahdesta lauseesta. Havainnollistan väitteitani myös vaihtoehtoisilla konteks-teilla, jotka olen itse muodostanut ja jotka eivät kuvaa todellisia tilanteita.

Aineistossani on ensinnäkin sellaisia lauseita, jotka on mahdollista analysoida yksi-selitteisesti joko rajatuksi tai rajaamattomiksi ja joiden alkuperäinen aspektitulkinta ei muutu kontekstin vaikutuksesta (15–17).

- (15) Vuorella on nyt suuri Kristus-patsas, minkä takia monet Rion kävijät poikkeavat tietämättään Darwinin kulkupaikoilla nykyisessä Tijucan kansallispuistossa (T 12, 36).
- (a) Keisarikunnan pääkaupungissa Rio de Janeirossa Darwin vuokrasi talon Corcovadovuoren tyveltä ja katseli sieltä ”erästä maailman

8 Kuvateksteistä poimituilla lauseilla ei tietenkään ole tekstikontekstia tai se on hyvin lyhyt, mutta näitä lauseita on aineistossani vain muutama, enkä käy niitä esimerkkeinä tässä luvussa.

ihmeellisimmistä maisemista⁹. **Vuorella on nyt suuri Kristus-patsas, minkä takia monet Rion kävijät poikkeavat tietämättään Darwinin kulkupaikoilla nykyisessä Tijucan kansallispuistossa.** Se on edelleen sademetsää, mikä ilahduttaisi Darwinia. Myös orjuuden loppuminen olisi hänelle mieleen, mutta muuten hän ei tunnistaisi maata samaksi. (T 12, 36.)

- (16) Afrikan sarvi on nimittäin parhaillaan ajautumassa irti mantereesta, ja suuresta hautavaajoamasta on tulossa meren keskiselänne (T 8, 35).
- (b) Puolen Suomen laajuudessa Afarin kolmiossa Pohjois-Etiopiassa, Eritrean rajalla sijaitsee alueen paimentolaisheimojen mukaan nimetty Danakilin autioma, jota pidetään maailman kuumimpana. Paahteisimpina päivinä lämpömittari voi nousta 60 asteeseen. Tässä luotaantyöntävässä paikassa pääsemme näkemään, miten meri saa alkunsa. **Afrikan sarvi on nimittäin parhaillaan ajautumassa irti mantereesta, ja suuresta hautavaajoamasta on tulossa meren keskiselänne.** (T 8, 35.)

Esimerkki 15 on yhdyslause, jonka molemmat osat ovat aspektiltaan rajaamattomia. Päälauseessa rajaamattomuuden tulkinta perustuu imperfektiiviseen finiittiverbiin *olla* ja rajan puuttumiseen. Sivulauseen subjektin *monet Rion kävijät* kvantiteetti on luontevinta tulkita dynaamiseksi, koska on oletettavaa, etteivät kaikki subjektin tarkoitteet poikkea paikalla samaan aikaan. Näin molempien lauseiden ilmaisemat tilanteet hahmottuvat jatkuviksi. Yhdyslauseetta ympäröivä konteksti (a) ei muuta kummankaan lauseen aspektitulkintaa.

Myös esimerkki 16 on yhdyslause, ja sen molemmissa osissa käytetään progressiivista verbirakennetta: *on ajautumassa* ja *on tulossa*. Tämän perusteella lauseet saavat rajaa-mattoman aspektitulkinnan, ja niiden ilmaisemat tilanteet hahmottuvat keskeneräisiksi. Edeltävä kappalekonteksti (b) ei muuta lauseiden aspektitulkintaa.

On tietenkin mahdollista hahmotella kontekstit, jotka osoittavat, että esimerkkien 15 ja 16 ilmaisemat tilanteet tulevat päättymään (c ja d).

- (c) Vuorella on nyt suuri Kristus-patsas, minkä takia monet Rion kävijät poikkeavat tietämättään Darwinin kulkupaikoilla nykyisessä Tijucan kansallispuistossa. Ensi kuussa patsas siirretään Argentiinaan, ja kansallispuisto suljetaan kävijöiltä.
- (d) Afrikan sarvi on nimittäin parhaillaan ajautumassa irti mantereesta, ja suuresta hautavaajoamasta on tulossa meren keskiselänne. Sadantuhannen vuoden päästä muutos on kokonaan tapahtunut.

Nähdäkseni konteksti ei silti näissäkään tapauksissa muuta lauseen aspektitulkintaa rajaamattomasta rajatuksi, koska lauseen ilmaiseman tilanteen päättyminen jätetään avoimeksi. Toisin sanoen konteksteissa kyllä ennakoidaan tilanteiden päättymistä, mutta tois-taiseksi tilanteet kuitenkin esitetään käynnissä olevina.

Esimerkki 17 on aspektiltaan rajattu, koska finiittiverbin *livahtaa* ilmaisemalle tekemi-selle osoitetaan päätepisteet, tässä tapauksessa lokatiiviadverbiaalit *Lontooseen* ja *merille*.

- (17) Hän oli livahtanut Lontooseen ja merille (T 3, 35).
- (e) Elokuun lopussa 1695 odotti jälleen puhuttelu. Nuhdeltava ei kuitenkaan ilmaantunut paikalle. **Hän oli livahtanut Lontooseen ja merille.** Largossa hänet nähtiin uudemman kerran vasta 1701, jos mahdollista vieläkin äkkipikaisempana kuin ennen. (T 3, 35.)

Esimerkin 17 ilmaisema tilanne tulkitaan kappalekontekstissaankin (e) kertaluonteiseksi, joten konteksti ei muuta lauseen aspektitulkintaa. Tästä huolimatta esimerkille 17 voi hahmotella kontekstin, joka osoittaa, ettei lauseen ilmaisema tilanne ole ainutkertainen (f).

- (f) Hän oli livahtanut Lontooseen ja merille. Näin hän teki aina, kun joutui hankaluuksiin.

Tästä kontekstista ilmenee, että tietynlainen tilanne toistuu aina tietyissä olosuhteissa. Tässä tapauksessa yksi yksittäinen tilanne erotetaan kuitenkin muista vastaavanlaisista tilanteista nostamalla se huomion keskipisteeksi. Näin huomio kiinnittyy toistuvista tilanteista muodostuvan kokonaisuuden sijasta yhteen tiettyyn tilanteeseen. Siksi esimerkki 17 voidaan tässä vaihtoehtoisessa kontekstissakin tulkita aspektiltaan rajatuksi.

Useimmat aineistoni lauseet ovat esimerkkien 15–17 kaltaisia: ne saavat kontekstinsa yhteydessä saman aspektitulkinnan kuin lauseensisäisten tekijöiden perusteella. Tällaisissa tapauksissa kontekstia voi pitää alkuperäistä tulkintaa vahvistavana tekijänä.

Aineistooni sisältyy myös sellaisia lauseita, jotka yksittäisinä voidaan tulkita aspektiltaan sekä rajatuiksi että rajaamattomiksi (18 ja 19). Tällaisissa tapauksissa molemmat vaihtoehdot ovat mahdollisia, koska lauseesta itsestään ei voi päätellä, kuvaako se päätyntä vai jatkuvaa tilannetta.

- (18) Enimmän osan päivästään hän istui vuorenrinteessä parhaaksi arvioimallaan näköalapaikalla ja tähysi merelle (T 3, 37).
- (g) Aloilleen asetuttuaankin Selkirk odotti pelastusta. **Enimmän osan päivästään hän istui vuorenrinteessä parhaaksi arvioimallaan näköalapaikalla ja tähysi merelle.** Hän näki laivan, toisen ja kolmannen, mutta ne ohittivat saaren kaukaa ja katosivat horisonttiin. (T 3, 37.)

Esimerkki 18 voidaan käsittää sekä kertaluonteista että toistuvaa tilannetta ilmaisevaksi, koska määrite *enimmän osan päivästään* voidaan tulkita niin, että se viittaa joko yhteen tiettyyn päivään tai useampiin toisiaan seuraaviin päiviin. Kontekstista (g) ilmenee, että subjektin tarkoite on oleskellut tietyssä paikassa jo niin kauan, että hän on ehtinyt asettua aloilleen. Tämä vahvistaa käsitystä tilanteen toistuvuudesta, ja siksi esimerkki 18 voidaan käsittää aspektiltaan rajaamattomaksi. Toisenlaisessa kontekstissa esimerkki 18 olisi kuitenkin mahdollista tulkita kertaluonteiseksi (h).

- (h) Maanantaina Selkirk lähti saarelle katselemaan lintuja. Enimmän osan päivästään hän istui vuorenrinteessä parhaaksi arvioimallaan näköalapaikalla ja tähysi merelle. Seuraavana aamuna hänen oli taas palattava kaupunkiin.

Esimerkin 19 ilmaisema tilanne voidaan niin ikään käsittää joko kertaluonteiseksi tai jatkuvaksi. Lauseesta itsestään ei ilmene, onnistuiko höyryvoimala tuottamaan sähköä jatkuvasti muutamaaan sähkölamppuun vai jäikö sähkön tuottaminen yhteen kertaan.

- (19) Hänen höyryvoimalansa tuotti virtaa muutamaaan sähkölamppuun (T 9, 36).
- (i) Jos maasta saadaan lämpöä, niin mikä estäisi tuottamasta sähköäkin. Italialainen prinssi Gionori Conti rakensi 1904 koelaitoksen Larderelloon. **Hänen höyryvoimalansa tuotti virtaa muutamaaan sähkölamppuun.** Kaupallinen, 250 kilowatin voimala käynnistyi 1913. (T 9, 36.)

Kontekstista (i) voi päätellä, että virran tuottaminen jatkui pitkään, todennäköisesti niin kauan kuin koelaitos ylipäättään oli toiminnassa. Niinpä lause saa tässä kontekstissa rajaamattoman aspektitulkinnan. Lauseelle on silti mahdollista antaa konteksti (j), jossa sen ilmaisema tilanne käsitetään kertaluonteiseksi, ja lause saa rajatun aspektitulkinnan.

- (j) Italialainen prinssi Gionori Conti rakensi 1904 koelaitoksen Larderelloon. Hänen höyryvoimalansa tuotti virtaa muutamaaan sähkölamppuun. Sen jälkeen koelaitos hajosi, eikä sitä enää saatu toimimaan.

Aineistossani esiintyy myös sellaisia lauseita, jotka kontekstinsa yhteydessä saavat geneerisen tulkinnan, vaikka ne voisivat yhtä hyvin kuvata myös yksittäisiä tilanteita (20 ja 21). *Isossa suomen kieliopissa* (2004, 1452) geneeristä ilmausta luonnehditaan siten, että se on enemmän tai vähemmän yleisaikainen (*Jänikset ovat jyr sijöitä*). Aspektiltaan nämä lauseet ovat rajaamattomia.

- (20) Kuitupalmut venyvät 15-metrisiksi (SL 3, 8).
- (k) **Kuitupalmut venyvät 15-metrisiksi.** Niitä kasvaa istutettuina muun muassa Sveitsissä ja Bulgariassa. (SL 3, 8.)

Esimerkin 20 finiittiverbinä on *venyä*, joka ilmaisee imperfektiivistä prosessia. Lisäksi lauseessa esiintyy määrän adverbiaali *15-metrisiksi*. Erilaiset määrän adverbiaalit voivat ilmaista rajaa (esim. *juosta kolme kilometriä*), joten tällä perusteella myös määräte *15-metrisiksi* voitaisiin tulkita rajaksi. Konteksti (k) osoittaakin, että lauseen ilmaisema tilanne on geneerinen: kyse on kuitupalmuista yleensä, ei tietyistä yksilöistä. Siksi esimerkki 20 saa rajaamattoman aspektitulkinnan. On silti mahdollista hahmotella konteksti, jossa esimerkki 20 viittaa tiettyihin yksilöihin ja saa siten rajatun aspektitulkinnan (l).

- (l) Viisi vuotta sitten istutetut taimet ovat menestyneet hyvin. Kuitupalmut venyvät 15-metrisiksi ja banaanipuutkin pari metriä keskimääräistä pidemmiksi.

Tässä tapauksessa konteksti osoittaa, että kyse on tietyistä palmuyksilöistä. Verbin *venyä* ilmaisemalle prosessille osoitetaan päätepiete, jota ilmaisee määräte *15-metrisiksi*. Niinpä esimerkki 20 voidaan tässä kontekstissa tulkita aspektiltaan rajatuksi.

Esimerkki 21 saa rajaamattoman aspektitulkinnan lauseensisäisten tekijöiden perusteella, koska sen finiittiverbi *kävellä* ilmaisee imperfektiivistä prosessia, eikä lauseessa ole rajaksi tulkittavaa ilmausta.

- (21) Kävelemme kuuman kivimeren päällä (T 9, 35).
- (m) **Kävelemme kuuman kivimeren päällä.** Lämpö on säilynyt maankuoren alla varhaisilta geologisilta kausilta. Lisäkin syntyy radioaktiivisen hajoamisen tuloksena. Meidän allamme toimii lukematon määrä pieniä atomiparistoja. (T 9, 35.)

Kun lausetta tarkastelee kappalekontekstinsa (m) yhteydessä, lauseen ilmaisema tilanne hahmottuu geneeriseksi. Tässä tapauksessa kyse ei siis ole tietystä jatkuvasti etenevästä kävelemistapahtumasta, vaan useiden entiteettien toisiaan seuraavista ja toistensa kanssa limittyvistä kävelemistapahtumista. Siksi esimerkissä 21 ilmenevä rajaamattomuus on luonteeltaan erilaista kuin yhden katkeamattomasti etenevän tilanteen rajaamattomuus. Esimerkki 21 voidaan silti esittää myös sellaisessa kontekstissa, jossa sen käsitetään ilmaisevan tiettyä yksittäistä tilannetta (n).

- (n) Kävelemme kuuman kivimeren päällä. Varusteemme ovat huippuluokkaa, koska matka on pitkä ja tutkimusnäytteitä täytyy kerätä paljon.

Aineistossani esiintyy jonkin verran esimerkkien 18–21 kaltaisia lauseita, jotka on mahdollista tulkita eri tavoin sen mukaan, millaista tilannetta niiden käsitetään kuvaavan. Tällaisissa tapauksissa konteksti osoitti, millaisen tulkinnan lause kulloinkin saa. Tämä ei kuitenkaan anna aiheutta olettaa, että konteksti toisi lauseeseen jonkin sellaisen uuden tulkintamahdollisuuden, jota ei voisi tehdä lauseen itsensä perusteella. Tarkoitin tällä sitä, että nähdäkseni konteksti aktivoi tietyn tulkinnan, mutta kaikki tulkinnot on silti mahdollista tehdä myös yksittäisen lauseen perusteella. Tällaisissa tapauksissa konteksti on aspektitulkinnta selvittävä tekijä.

Lopuksi

Artikkelissani selvitin, millaisen aspektitulkinnan tutkimusaineistoni lauseet saivat lauseensisäisten tekijöiden perusteella ja miten konteksti vaikutti tähän tulkintaan. Suomen kieltä koskevan aspektitutkimuksen kannalta uutta on nimenomaan lauseen aspektin ja esiintymiskontekstin välisen yhteyden tarkastelu, koska fennistiikassa ei aiemmin juuri ole pohdittu kontekstin vaikutusta lauseen aspektiin, vaan tutkimuksissa on tarkasteltu joko yksittäisten lauseenjäsenten aspektin ilmaisemiseen liittyviä tehtäviä tai yksittäisten lauseiden aspektia.

Tutkimukseni teoreettisena viitekehystenä oli kognitiivinen kielioppi, jonka käsitteistä tämän tutkimuksen kannalta keskeisimmät olivat prosessi, skeema, muuttuja ja kiintopiste sekä konseptuaalinen perusrelaatio. Prosessi oli tutkimuksessani keskeinen

käsite siksi, että kognitiivisen kieliopin mukaan verbit ilmaisevat prosesseja eli relaatioita, joita voidaan tarkastella eri tavoin ajassa etenevinä. Se, että kielenkäyttäjä voi esittää verbin ilmaiseman tekemisen keston haluamallaan tavalla, on aspektin ilmaisemisen kannalta olennaista. Skeeman käsitettä käytin rajattuuden ja rajaamattomuuden määrittelyyn. Määrittelin skeeman RAJATTU toteutumiksi lauseet, joiden kesto esitetään päättyneenä tai päättyvänä, ja skeeman RAJAAMATON toteutumiksi lauseet, joiden kesto esitetään jatkuvana.

Analysoin tutkimusaineistoni lauseita ensin yksittäisinä ja selvitin, millaista rajattuu-utta ja rajaamattomuutta aineistossani esiintyy. Lauseen aspektia tarkastellessani kiinnitin huomiota niin lauseen finiittiverbiin kuin lauseessa esiintyviin nominaalisiin lauseenjäseniin. Lisäksi tarkastelin sitä, tapahtuuko verbiprosessin muuttujan ja kiintopisteen välisessä konseptuaalisessa perusrelaatiossa muutos vai säilyykö relaatio samana lauseen ilmaiseman tilanteen ajan. Analyysi osoitti, että lauseen ilmaisemassa tilanteessa tapahtuvan muutoksen kuvaaminen verbiprosessin muuttujan ja kiintopisteen avulla ei ole aina ongelmatonta – ei ainakaan siinä tapauksessa, että muuttuja ja kiintopiste määrittellään verbin argumenttirakenteen perusteella, kuten tässä tutkimuksessa tehtiin. Lauseet oli silti mahdollista määritellä aspektiltaan joko rajatuiksi tai rajaamattomiksi sen perusteella, käsitettiinkö lauseen ilmaiseman tilanteen kesto päättyväksi vai jatkuvaksi.

Lauseaineistoni pohjalta hahmottelin rajattuuutta ja rajaamattomuutta ilmaisevat piirrekimput. Piirrekimput ovat eräänlaiset yleistyksyet niistä ominaisuuksista, joita aineistossani esiintyvillä aspektiltaan rajatuilla ja rajaamattomilla lauseilla on. Ne havainnollistavat sitä, että lauseen aspekti ei määräydy yksittäisen lauseenjäsenen perusteella, vaan lauseen aspektitulkinta perustuu aina lausekokonaisuuteen. Tämä sinänsä ei ole uusi havainto, mutta se osoittaa, että on tarpeetonta asettaa lauseenjäseniä aspektin ilmaisemisen kannalta hierarkkiseen järjestykseen, koska piirrekimpun jokainen yksittäinen osa on lopullisen aspektitulkinnan kannalta merkityksellinen. Hahmottelemani piirrekimput antavat osviittaa siitä, millaista rajattuuutta ja rajaamattomuutta suomen kielessä esiintyy, mutta näitä tutkimustuloksia voisi toki edelleen täydentää esimerkiksi tarkastelemalla toisenlaista aineistoa.

Analysoin aineistoni lauseita myös kappalekontekstinsa yhteydessä. Lisäksi hahmottelin esimerkkilauseille vaihtoehtoisia konteksteja, koska halusin havainnollistaa sitä, miten konteksti periaatteessa voisi vaikuttaa lauseen aspektiin. Tässä on kuitenkin otettava huomioon se, että yksittäisen lauseen ilmaisemalle tilanteelle voisi hahmotella lukuisia eri konteksteja. Niinpä tärkein tavoitteeni oli tässä tutkimuksessa selvittää, miten konteksti vaikuttaa lauseen aspektitulkintaan nimenomaan käyttämässäni aineistossa.

Suurin osa aineistoni lauseista sai kontekstinsa yhteydessä saman aspektitulkinnan kuin yksittäin tarkasteltuina. Näissä tapauksissa konteksti ei muuttanut lauseen aspektitulkintaa rajatusta rajaamattomaksi tai päinvastoin, vaan se vahvasti alkuperäisen tulkinnan. Sen sijaan osa aineistoni lauseista oli yksittäin tarkasteltuina kaksitulkkintaisia: ne olisi yhtä hyvin voitu tulkita aspektiltaan joko rajatuiksi tai rajaamattomiksi. Lisäksi aineistooni sisältyi sellaisia kaksitulkkintaisia lauseita, jotka olisivat voineet kuvata tiettyä

yksittäistä tilannetta, mutta jotka kontekstinsa yhteydessä tarkasteltuina ilmaisivat yksittäisen tilanteen sijasta jonkin yleisluontoisen toteamuksen. Kaikkien kaksitulkintaisen lauseiden kohdalla konteksti selvensi, millaista tilannetta lause kuvasi ja oliko kyse rajatusta vai rajaamattomasta aspektista. Näissäkään tapauksissa konteksti ei kuitenkaan tuonut esiin sellaisia aspektitulkintoja, joita ei olisi voinut tehdä yksittäisen lauseen perusteella. Aineistoni perusteella on siis syytä olettaa, että suomen kielessä aspektin ilmaiseminen on nimenomaan lauseen ominaisuus.

LÄHTEET

Aineslähteet

SL = Suomen Luonto. 1/2008–10/2008. Julkaisija Suomen luonnonsuojeluliitto.

T = Tiede. 1/2008–12/2008. Julkaisija Tieteen tiedotus ry. Kustantaja Sanoma Magazines Finland Oy.

Kirjallisuus

- ALHONIEMI, ALHO 1978: Suomen kielen terminatiiveista. ALHO ALHONIEMI, JUSSI KALLIO, MAUNO KOSKI, PÄIVI RINTALA ja KALEVI WIK (toim.): *Rakenteita. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978*, 188–206. TYSYKLJ 6. Turun yliopisto, Turku.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nyky-suomen lauseoppia*. SKST 350. SKS, Helsinki.
- HEINÄMÄKI, ORVOKKI 1984: Aspect in Finnish. CASPER DE GROOT and HANNU TOMMOLA (eds.): *Aspect Bound. A voyage into the realm of Germanic, Slavonic and Finno-Ugrian aspectology*, 153–177. Foris, Dordrecht.
- HUUMO, TUOMAS 2006: Kvantiteetti ja aika I. Nominaalisen aspektin näkökulma suomen objektin ja subjektin sijamerkintään. *Vir.*, 504–538.
- 2007: Kvantiteetti ja aika II. Nominaalinen aspekti ja suomen predikatiivin sijanvaihtelu. *Vir.*, 3–23.
- IKOLA, OSMO 1961: *Lauseopin kysymyksiä: tutkielmia nykysuomen syntaksin alalta*. Tietolipas 26. SKS, Helsinki.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. 2. painos. SKS, Helsinki.
- JANDA, LAURA A. 2004: A metaphor in search of a source domain: the categories of Slavic aspect. *Cognitive Linguistics* 15: 4, 471–527.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1978: Verbien sisäisestä aspektista. *SJ* 20, 17–28.
- 1985: Suomen verbi-ilmausten kvantiteetista ja kvaliteetista. *Vir.*, 429–446.
- KOLEHMAINEN, LEENA 2010: Sääverbien syntaksia ja semantiikkaa: semanttiset roolit, osallistujien vaihteleva käsitteistäminen ja sääverbien vaihteleva valenssi. *Vir.*, 5–38.
- LAKOFF, GEORGE 1987: *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind?* Chicago University Press, Chicago.
- LANGACKER, RONALD W. 1987a: *Foundations of Cognitive Grammar. Vol 1. Theoretical prerequisites*. Stanford University Press, Stanford (CA).
- 1987b: Nouns and Verbs. *Language*. Journal of the Linguistic Society of America 63: 1, 53–94.
- 2008: *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. Oxford University Press, New York.
- LARJAVAARA, MATTI 1992: Objekti ja rajattuus. *Vir.*, s. 272–282.

- LEINO, PENTTI 1989: Paikallissijat ja suhdessäntö: kognitiivisen kieliopin näkökulma. *Vir.*, 161–219.
- 1991: *Lauseet ja tilanteet. Suomen objektin ongelmia.* Suomi 160. SKS, Helsinki.
- 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys.* Kieli 7. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- NURMINEN, SALLA 2010: *Lauseen rajatun ja rajaamattoman aspektin määräytyminen: kielen käytön näkökulma.* Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos, Turku.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2008: Kielentutkijan mielikuvituksen puute eli mihin todelliseen kielenkäyttöön perustuvaa aineistoa tarvitaan. *Vir.*, 276–284.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä.* Suomi 187. SKS, Helsinki.
- PÄIVIÖ, PIA 2007: *Suomen kielen asti ja saakka. Terminatiivisten partikkelien synonymia, merkitys, käyttö ja kehitys sekä asema kieliopissa.* TYSYKLJ 75. Turun yliopisto, Turku.
- SIVONEN, JARI 2005: *Mutkia matkassa. Nykysuomen epäsuoraa reittiä ilmaisevien verbien kognitiivista semantiikkaa.* SKST 1017. SKS, Helsinki.
- 2007: Aspektin ontologia ja kognitiivinen semantiikka. HARRI MANTILA, MERJA KARJALAINEN ja JARI SIVONEN (toim.): *Merkityksen ongelmasta vähemmistökielten oikeuksiin. Juhlakirja professori Helena Sulkalan 60-vuotispäivänä, 73–95.* Acta Universitatis Ouluensis. B Humaniora 79. Oulun yliopisto, Oulu.
- SJ = *Sananjalka.* Suomen Kielen Seuran vuosikirja.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- TALMY, LEONARD 2000: *Toward a Cognitive Semantics. Volume I: Concept Structuring Systems.* 2. painos. MIT Press, Cambridge (MA).
- TYSYKLJ = Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja.
- Vir. = *Virittäjä.* Kotikielen Seuran aikakauslehti.

SALLA NURMINEN: *Expressing aspect in Finnish: a property of the clause*

This study is a usage-based analysis of clausal aspect in Finnish. I focus on demonstrating how clausal aspect is indicated in Finnish and how the aspectual interpretation of a clause is affected by the context. The data were collected from two Finnish-language semi-popular magazines, Suomen Luonto and Tiede. The data consists of 335 clauses; the study, however, is entirely qualitative in nature, and does not allow for any quantitative conclusions. I first examine the clauses individually and then in their context. The theoretical background of the study is derived from Langacker's cognitive grammar (e.g. 1987a and 2008).

Previous studies of Finnish aspect have shown that the overall aspect of a clause is affected not only by the inherent aspectual nature of the verb but also by the subject, object, predicate and various adverbials (see Kangasmaa-Minn 1978 and 1985; Heinämäki 1984; Huumo 2006 and 2007). An understanding of clausal aspect thus entails attention to the clause as a whole. The starting point of the analysis, however, is the verb. Aspectual variance involves time, and the temporal dimension required to indicate aspect is expressed by the verb. In this study the inherent aspectual meaning of the verb is considered to be perfective or imperfective, and is a significant part of clausal aspect although it does not solely determine it. (See Kangasmaa-Minn 1985, 429; Langacker 1987b, 72.)

Here I consider clausal aspect as bounded or unbounded (see e.g. Heinämäki 1984). Other concepts, such as resultative, telic and terminative, have also been used to explain aspectual variance (see Ikola 1961; Hakulinen-Karlsson 1979; Leino 1991), but it has been argued that these concepts are able

to explain only certain kinds of clauses. In this study boundedness and unboundedness are defined in terms of two aspect schemata, which signify the commonality of bounded and unbounded clauses and thus distinguish them from each other. Both schemata consist of two factors: [BOUNDED] = [duration] + [bound(s)] and [UNBOUNDED] = [duration] + [continuity]. A clause is bounded if the duration of the situation it describes is presented as limited in time. The limiting expression is called a bound. Correspondingly, a clause is unbounded if the duration of the situation it describes is presented as continuous in time. Additionally, it has been argued that not only duration but also change is significant in determining the clause as bounded or unbounded (Sivonen 2005, 53). This argument is also taken into account in the analysis, by means of the concepts of trajector, landmark and basic conceptual relation.

The study has two significant outcomes. First, I demonstrate that clausal aspect in Finnish is based on the clause as a whole. Though this has been the reigning view on the matter, it has not earlier been confirmed or disproved on the basis of a usage-based data corpus. My findings indicate that the constituents of the clause form a cluster of features, which together determine the aspectual interpretation of the clause. The analysis also indicates that in most cases clausal aspect involves both duration and change. For instance, a clause is unbounded if it has an imperfective verb and no bound. A possible change that occurs in the situation has to be iterative in order for the clause can be considered unbounded.

The second outcome of the study is that the context does not change the aspectual interpretation of a clause, but rather either confirms or clarifies it. Most clauses received the same aspectual interpretation both in isolation and in context; some clauses, however, had two possible interpretations, and in these cases the uncertainty was disambiguated by the context. It thus appears that Finnish aspect is indeed expressed at the level of the clause, not by its individual constituents or constructions.

Salla Nurminen

silnur@utu.fi

Suomen kieli, 20014 Turun yliopisto